

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра історії України та правознавства
Кафедра всесвітньої історії

ДО 100-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Осіньне засідання "Круглого столу"

21 листопада 2017 року

Кривий Ріг
2017

УДК 94(477)«1917/1921»

Упорядкування та редагування:

Н. Печеніна, канд. істор, наук, доцент кафедри історії України і правознавства

В. Яшин, канд. істор, наук, доцент кафедри всесвітньої історії

Д 55 До 100-ліття Української Революції 1917-1921 років. Збірник матеріалів засідання «Круглого столу» 21 листопада 2017 року, організованого кафедрою історії України та правознавства й кафедрою всесвітньої історії КДПУ / За ред. : Н. Печеніна, В. Яшин. Кривий Ріг, 2017. 42 с.

До збірника увійшли матеріали виступів на засіданні «Круглого столу», присвяченого 100-літтю Української Революції 1917-1921 років, що відбулося 21 листопада 2017 року.

Відповідальність за достовірність цитат, фактів, статистичних матеріалів та прав інтелектуальної власності покладається виключно на авторів матеріалів, поданих у збірнику. Упорядники збірника виходить із принципу презумпції академічної доброчесності авторів.

© КДПУ, 2017

© КДПУ, Фото, 2017

© Автори матеріалів, 2017

© Печеніна Н., Яшин В. Підбір, та упорядкування матеріалів , 2017

© Яшин В., Упорядкування, комп'ютерна верстка, дизайн, макет, 2017

© Печеніна Н., Підбір матеріалів, редагування, 2017

Указ
Президента України №17/2016
Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років
(витяг)

З метою вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України та військової звитяги захисників рідної землі, творців національної державності, тисячолітньої історії державотворення нашого народу, визнання історичного значення подій, пов'язаних із визвольною боротьбою початку ХХ століття та утвердженням української державності у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки, їх значення для відновлення Україною незалежності у 1991 році, утвердження історичної єдності земель, консолідації суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України та у зв'язку зі 100-річчям подій Української революції 1917 – 1921 років **постановляю:**

1. Проголосити 2017 рік Роком Української революції 1917 – 1921 років.

2. Визначити вшанування подій та видатних учасників Української революції 1917 – 1921 років одним із пріоритетів діяльності органів державної влади на 2017 – 2021 роки.

(...)

забезпечити виконання плану заходів на 2017 – 2021 роки щодо відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років та вшанування пам'яті її учасників, передбачивши, зокрема:

(...)

проведення у місті Києві та інших населених пунктах України тематичних міжнародних наукових конференцій, науково-практичних конференцій, круглих столів;

організацію тематичних інформаційних, навчально-виховних, культурно-мистецьких, інших заходів у навчальних закладах та закладах культури, спрямованих на донесення інформації про події Української революції 1917 – 1921 років, виховання патріотизму та підвищення у громадян, передусім учнівської та студентської молоді, інтересу до історії України;

(...)

сприяння реалізації ініціатив громадськості, спрямованих на збереження та відновлення національної пам'яті, популяризацію української історії та культури, консолідацію на цій основі суспільства;

(...)

8. Цей Указ набуває чинності з дня його опублікування.

Президент України П. ПОРОШЕНКО

22 січня 2016 року

21 листопада 2017 року на базі Молодіжного центру #Studhub, в рамках серії наукових заходів, започаткованих та організовуваних історичною академічною громадою КДПУ, за науково-теоретичного та організаційного забезпечення кафедри історії України та правознавства й кафедри всесвітньої історії відбулося друге, осіннє засідання «Круглого столу» до 100-ліття Української Революції. Під час роботи заходу було розглянуто історичні події, що відбувалися від жовтня 1917 року та проголошення УНР до квітня 1918, до падіння УЦР та приходу до влади П. Скоропадського. У роботі «Круглого столу» взяли участь викладачі та студенти КДПУ, Гірничого коледжу ДВНЗ КНУ, викладачі та курсанти військового ліцею, вчителі шкіл міста.

У якості презентерів виступили історики: студенти магістратури 1 та 2 років навчання Є. Гомон та М. Михайлечко, студент 3 курсу І. Лисоконь, студенти 2 курсу С. Корнієнко та Д. Чижик, а також студентка Гірничого коледжу Д. Кокухіна. Модераторами виступили доц. Н. Печеніна (каф. історії України та правознавства) та доц. В. Яшин (каф. всесвітньої історії).

По завершенні наукового заходу, вчитель КЗШ № 113, випускник історичного факультету, активний учасник усіх наших заходів Віталій Зуй подарував історикам Прапор Революції Гідності - той самий прапор, з яким наші студенти-історики започаткували Криворізький Майдан та який завжди був присутній на всіх революційних заходах аж до перемоги Революції. Прапор прийняв заступник декана факультету доц. А. Тарасов. Тепер цей артефакт займе свої достойне місце в експозиції, присвяченій Революції Гідності та Війни на Сході, що створюється на базі ауд. 303.

МАТЕРІАЛИ ВИСТУПІВ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Лисоконь Ілля

УНІВЕРСАЛИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЯК ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ПОЧАТКУ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917-1921 РР.

Сьогодні поняття «національна ідея» та «національна ідентичність» розуміються як схожі. Між тим, питання національної самоідентифікації носить доволі болісний характер. Аналізуючи процес ставлення даних поглядів, маємо відповісти на запитання: в якому періоді історичного часу слід шукати початки формування окремої самоідентичності українців як нації? Коли і як почала формуватися українська нація як «політична спільнота»? Який нормативно-правовий акт чи писемне джерело зафіксувало перехід українців від етнічної спільноти до політичної?

Відповідаючи та шукаючи аргументи для відповідей на поставлені запитання варто було б виходити із положень та міркувань, що такі ідеї постають у людства чи певної спільноти в перехідні моменти, такі як війни, революції, військові конфлікти, глобалізаційні процеси.

Український історик Г. Касьянов у своїй праці «Теорії нації та націоналізму» пропонує визначати національну ідентичність як «насамперед уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю. Коли особистість вважає себе частиною такої спільноти й усвідомлює особливі відмінні риси даної спільноти, можна стверджувати факт існування національної ідентичності. Тут ідеться не лише про відокремлення «ми» від «не ми» [1, с. 284].

Як свідчать сучасні дослідження, становлення національної ідентичності та національної ідеї, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить певний розвиток. Її пробудження відбувається у ранньопідлітковому віці під впливом родинного кола та друзів, коли формуються життєві орієнтири та погляди, змістом наповнюється «Я-образ» особистості, в якому все більшої ваги набувають національні складові.

Проблема становлення національної ідентичності, актуалізована реальним суспільно-політичним контекстом, активно піднімається в Україні в дослідженнях з етнопсихології та державознавства у 1990-ті - на початку 2000 років, з особливим акцентом на революційні події 1917-1921 років.

Національна ідея - це акумулятор прогресивних національних програм, ідей політичних партій, гасел, цінностей, рушій національного прогресу, основа національно-визвольних рухів, національної самосуверенізації. Національна ідея становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної

свідомості [2]. Головний редактор газети «День» Л. Івшина визначає українську ідею за формулою: «Це - ідентичність і модернізація. Тобто - розвиток, збільшення кількості українців - красивих, здорових, розумних та духовних, завоювання конкурентних позицій у своєму регіоні й світі, утримування духовного потенціалу... Ми повинні зберегти себе в кращій формі, яка нам дісталась за цивілізаційні періоди, і примножити той спадок» [3, с. 7].

Процес формування української національної ідеї можна відобразити за допомогою трьох історичних періодів, яким відповідають певні рівні зрілості - національної свідомості українців:

1. Від пізнього середньовіччя до доби Гетьманщини (кінець XV - кінець XVIII століття): усвідомлення українцями себе як єдиного народу з самобутньою культурою та менталітетом; усвідомлення рівних із сусідніми народами прав на свободу;

2. Від початку XIX ст. до розпаду УНР (початок XIX - 1919 рік): створення літературної мови, формування власної політичної та наукової думки, театру та літератури, що свідчить про духовне осмислення власної національної ідентичності; прагнення до створення власної держави;

3. Від відновлення незалежності України до сьогодні (від 1991 року): формальне утворення української нації; «постколоніальний» менталітет нації - відсутність гордості за власну мову та культуру [4].

Особлива увага приділяється подіям 1917-1921 років, коли національна ідентичність розглядалася як складова «патріотизму» чи навіть «націоналізму», які базувалися на радикальних засобах, а не як, насамперед, уявлення про себе, як про націю. Коли людина вважає себе частиною такої спільноти й усвідомлює особливі відмінні риси даної спільноти, можна стверджувати факт існування національної свідомості. Якщо громадяни не відчувають себе громадянами, це не є їх провиною, це провина боягузтва, що насильно «вбили» в національну пам'ять. Наприклад, події Революції 1917-1921 рр. українцям вселили страх і лише з плином часу ми почали долати національне боягузтво, ми боримося з ним, але це є досі живою раною національної пам'яті. Так, ми розуміємо, що таке «свідомість», «ідентифікація», «національна ідея» тощо, але, на жаль, багато українців лише розуміють ці поняття, а не ідентифікують себе українцями.

Глобалізаційні процеси, економічна криза, лібералізація суспільного життя, що почалися на початку XX сторіччя призвели до революційних подій 1917- 1921 рр., коли ще не були певною мірою сформовані терміни «самоідентифікація» і «нація». Тому, філософ М. Бердяєв вживає в своїх працях по відношенню до даного періоду такі поширені терміни як «культура» і «цивілізація», відповідно замінюючи ще не сформовані терміни [5].

Дана пара існує з передвіків, але такого виміру вона набула лише у XX сторіччі - столітті прискореної технізації, індустріалізації. Культура, як відомо, пов'язана з культом пращурів, з традиціями і переказами, вона виповнена священною символікою. Кожна культура є культурою духу, в підґрунті якої - творча робота, в ній присутня жива доля нації, її історія, тому вона безкорислива і безцінна у найвищих її виявах. Цивілізація - завжди зацікавлена, бо покликана задовольняти потреби, погуртати насолодам і задоволенням [2].

Переважна більшість модерністських підходів до проблем українського націотворення розглядають його джерела здебільшого у контексті суспільних, політичних, культурних та економічних процесів XIX століття. Проте існують концепції, автори яких пов'язують інтенсивність процесів націотворення з XX століттям, не відкидаючи при цьому впливів минулого. На думку канадського дослідника Бориса Кравченка, з якою погоджується і доктор історичних наук Ярослав Грицак, вирішальним періодом у формуванні свідомості й нації було XX століття. Він пов'язував зміни у національній свідомості українців зі зрушеннями в соціально-економічній сфері, передусім, з трансформацією українського суспільства з аграрного в індустріальне, а до цього з радикальним проявом бажання мати власну державу та відстоювати власні права як нації [6, с. 335].

Основними писемними джерелами з історії України, що проголошували ідеї нації та державотворчі процеси на початку Революції 1917-1921 років є чотири універсали Української Центральної Ради, в кожному із яких є основні ідеї.

Перший універсал Української Центральної Ради, прийнятий 10 (23) червня 1917 року, проголошував Україну вільною. «Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на свої землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори» [7], тобто Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього декларував проголошення автономії України у складі Російської республіки і визначав, що головним джерелом влади на етнічно українських землях є лише український народ.

Другий універсал Української Центральної Ради було проголошено 3 (16) липня 1917 року, в Києві. Документ був компромісом між Центральною Радою та Тимчасовим урядом: «Представники Временного Правительства повідомили нас про ті певні заходи, яких Временне Правительство має вжити в справі Управління на Україні до Учредительного Зібрання» [8], там чітко проголошувалось, що остаточну форму автономії України буде вирішено Установчими зборами Росії, але в той же час фрагмент універсалу - «прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна Рада в згоді з національними меншостями України підготовлятиме проект законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного Зібрання» [8] - вказує, що Українська Центральна Рада не збиралась поступатись у питанні автономії та національної ідентифікації українців.

7 (20) листопада 1917 року Українська Центральна Рада приймає Третій універсал, який проголосив Українську Народну Республіку: «Однині Україна стає Українською Народною Республікою» [9]. Україна не відокремлювалася повністю від Росії, але вся влада належала тільки Генеральному Секретаріату та Центральній Раді. Оповіщувалось про заборону застосування смертної кари та діяльність виключно спрагливого судочинства.

На нашу думку, так офіційно виникла Українська Народна Республіка, яка категорично не визнавала більшовицької влади і в силу цих обставин українські землі

фактично відрізалась від Росії, а Українська Центральна Рада лише видала нормативно-правовий акт, який закріпив зміни. Особливу увагу привертає пункт подальшого життя з Росією і підтримкою із нею дружніх відносин.

У той же час, Третій Універсал став своєрідним прогресом у питанні національної ідентичності та чи не першим документом, що офіційно закріпив існування України з республіканською формою правління, проголосив свободу совісті, слова, друку, зібрання, союзи тощо.

Четвертий універсал Української Центральної Ради, що був виголошений Михайлом Грушевським, 9 (22) січня 1918 року встановив, що «твоєю силою, волею, словом стала на Землі українській вільна Народня Республіка. Справдилась колишня давня мрія батьків твоїх, - борців за вольности і права трудящих» [10]. Четвертий Універсал - нормативно-правовий акт, який проголосив повну незалежність та суверенність українського народу і держави від Росії, піддавалась критиці політика більшовиків, визначалось мирне життя із сусідніми країнами, планувалось проведення аграрної реформи та встановлення контролю над торгівлею і банківською сферою. Закінчується універсал закликом до громадян «...всіх громадян самостійної Української Народньої Республіки кличемо непохитно стояти на сторожі добутої волі та прав нашого народу і всіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої самостійної Республіки» [10].

Не дивлячись на демократичність та ідеї Четвертого універсалу його проголошення призвело в майбутньому до ряду історичних подій, таких як бій під Крутами (29 січня 1918 року), де вирішувалась доля Києва та захищались українські землі. У лютому 1918 року делегація Української Центральної Ради уклала мирну угоду у м. Бресті з представниками Німеччини, Болгарії, Австро-Угорщини та Туреччини. Відповідно до миру через тиждень союзні війська ввійшли на українські етнічні землі. Не дивлячись на умови конфронтації Центральна Рада повернулася до Києва, номінально повернула собі владу і розпочала законотворчу діяльність в інтересах українського народу, але реальна сила та влада належала окупаційним військам. Попри все Центральна Рада 29 квітня 1918 року схвалює Конституцію Української Народньої Республіки «Статут про державний устрій, права і вольности УНР», але прийняття конституції не дало суттєвих зрушень. Проголошення Четвертого універсалу і прийняття Конституції могли змінити хід подій, якби вони були прийняті набагато раніше, а оскільки процес організаційного оформлення новоутвореної республіки затягнувся - призвело до пониження авторитету Центральної Ради і утвердженню гетьманату Павла Скоропадського.

На підставі вище викладено матеріалу, можна зробити висновок, що процеси, які почалися на початку ХХ сторіччя і тривали до офіційного входження України в Радянський Союз, відіграли важливу роль у формуванні національної ідентичності за допомогою прийнятих чотирьох універсалів, які виступали як державно-правові акти, в яких проголошувались національні ідеї.

Для формування сучасної української ідентичності є важливим переосмислення історії ХХ століття. Ми не можемо викреслити це століття із своєї пам'яті, тому що воно було надзвичайно травматичним, або навіть катастрофічними для українського народу та його національної пам'яті [2]. Українська держава лише ро-

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 100-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ОСІННЄ ЗАСІДАННЯ 2017 року

зпочинає свій незалежний шлях, попереду в Україні та її народу велика дорога повернення до європейської цивілізації, її традицій та менталітету. І розпочинаючи процес повернення, нам треба зберегти, проаналізувати і взяти з собою нашу унікальну спадщину, яка є основою нашої ідеї та ідентичності.

Література

1. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. Монографія. Київ, 1999. 352 с.
2. Лисоконь І. О. Національна ідентичність в умовах глобалізаційних викликів часу. Наукова стаття. Херсон, 2016. С.217-221. URL: [molodyvchen/u.in.ua/files/journal/2016/6/54.pdf](http://molodyvchen.u.in.ua/files/journal/2016/6/54.pdf)
3. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. Монографія. Київ: Текст, 2003. 459 с.
4. Українська національна ідея. Функції культури. URL: <http://bibl.com.ua/kultura/3028/index.html>
5. Парламентські слухання «Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів часу: проблеми та шляхи збереження». м. Київ. URL: static.rada.gov.ua/zakon/skl6/11session/par_sl/sl0912109.htm
6. 7. Грицак Я. Й. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. Київ, 2004. 343 с.
7. Перший Універсал Української Центральної ради 10 (23) червня 1917 року. URL: gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html
8. Другий Універсал Української Центральної ради 13 (16) липня 1917 року. URL: gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html
9. Третій Універсал Української Центральної ради 7 (20) листопада 1917 року. URL: gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html
10. Четвертий Універсал Української Центральної (22) січня 1918 року. URL: gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-4.html

МАРІЯ МІХАЙЛЕЧКО

СТЕРЕОТИПИ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ІСТОРИЧНУ ПАМ'ЯТЬ

Двадцять дев'ятого січня 2018 року виповнюється 100 років з дня легендарного бою, що відбувся на залізничній станції Крути між більшовицькими військами Михайла Муравйова та об'єднаними військами юнкерів Першої Київської юнацької школи ім. Богдана Хмельницького й першої сотні новоствореного Студентського куреня під єдиним коман-

дуванням Аверкія Гончаренка. Цей бій був частиною неоголошеної війни Радянської Росії проти українського народу, який змагався за право мати свою незалежну державу. Особливістю бою є те, що на захист Української Народної Республіки добровільно стали студенти, гімназисти та юнкери проти ворога, який мав величезну чисельну перевагу. Саме тому бій під Крутами, незважаючи на військову поразку, став героїчним прикладом для українських патріотів. Цей подвиг навчає громадян України, що свобода і доля країни залежить від готовності кожного з нас поважати і захищати інтереси своєї Батьківщини.

Аналіз наявних джерел та літератури дає підставу для виділення кількох міфів пов'язаних з боєм під Крутами. Міфи, які почали формуватись у 1920 р. про чисельність та перебіг бою, наскільки вкарбувались в свідомість частини українського суспільства, що вже стали елементом історичної пам'яті.

Найпоширенішим та найвідомішим є міф про участь 300 студентів у битві. Ще в 1918 р., на перепохованні полеглих на Аскольдовій могилі, професор Другої українською гімназії, у своєму виступі, порівняв полеглих студентів із Фермопілами 480 р. до н.е.[2]. Це порівняння запам'яталось учасникам церемонії і в майбутньому почало використовуватись у працях про бій під Крутами. З цього моменту бій під Крутами почали називати «українськими Фермопілами», звідси й пішов популярний міф про 300 студентів, які стали аналогією 300 спартанців. В 20-х рр.. даний міф ще широко не експлуатувався, остаточно утвердився він в 30-х рр.. на території Західної України, де бій подавався в урочистих героїчних тонах та інтерпретувався як перемога українського народу. Саме тоді ця метафора почала наповнюватись змістом і стала історичною реальністю.

Зміщуючи акценти, апологети так званого «студентського міфу» на перший план висували студентів та учнів. Інші учасники бою або замовчувалися взагалі, або

згадувалися побіжно. Тобто лаври героїв і мучеників у боротьбі за незалежність України повністю віддавалися студентам. Чим далі, тим більше поширювався стереотип «300 спартанців під Фермопілами – 300 студентів під Крутами»[5, с. 23].

Наявна література і спогади спростовують даний міф, оскільки чисельність війська наводиться близько 500 осіб, серед яких студенти й учні становили десь четверту частину. Учасники бою, яким вдалось вижити, в своїх спогадах, зазначали, що основний удар ліг на плечі юнкерів Першої української військової школи ім. Богдана Хмельницького.

Поширення «студентського міфу» слід пов'язувати з тим, що культ Героїв Крут сформувався передусім у середовищі студентства, яке головну увагу зосередило на вшануванні пам'яті саме студентської молоді[1, с.43]. Оскільки традиція вшанування пам'яті Героїв Крут залишилась лише на території Західної України в студентських осередках, які докладали чималих зусиль для впровадження цієї традиції в широкі маси та проводили масові пропагандистські роботи задля обізнаності нашого народу в битві під Крутами. Вони створювали різноманітні заходи, друкували наукові матеріали та внесли вагомий вклад аби найдорожча жемчужна історія України не канула в не забуття.

Наступним поширеним міфом є думка про негідну поведінку старшини, яка, начебто, пиячила в штабному вагоні та втекла з поля бою. Автором такої тези став відомий український історик Дмитро Дорошенко, який у своїй праці «Пам'яті тих, що полягли під Крутами» зобразив «офіцерську зраду»[1, с.44]. Оскільки Дорошенко є авторитетним істориком, то його слова швидко посіяли негатив в українському суспільстві до офіцерського керівництва.

Цю тезу намагався спростувати у своїх спогадах А. Гончаренко, пояснюючи причину «втечі» з місця бою офіцерів П. Богаєвського і Ф. Тимченка. За його версією згадані старшини представляли військово-адміністративну владу Чернігівської губернії й не мали в своєму підпорядкуванні військ. Вони від'їхали до Ніжина начебто ще перед початком бою, сподіваючись порозумітися з українізованим полком ім. Т. Шевченка та привести його на допомогу. Однак, розпропагований більшовиками полк оголосив про нейтралітет і їхні наміри зазнали невдачі[5, с. 23]. також, Гончаренко, у своїх спогадах[3], намагався спростувати чутки про неорганізований відступ з поля бою, що призвело ще до більших втрат. Але він доводить, що відступ був проведений організовано й дисципліновано, а полон і загибель частини студентського куреня стався через тяжкі обставини бою. Під час відступу вони збирали вбитих і поранених товаришів та, навіть, встигли зруйнувати залізничну колію.

Наступний міф про дітей, які ніколи не тримали зброю в руках, батьком якого також є Дорошенко і стосувалось це студентського куреня, однак, більшість війська становили юнкери, які мали військову підготовку, а дехто й досвід у військових діях. Книга Д. Дорошенка витримала кілька перевидань і була достатньо поширеною, що стало джерелом викривленої в деяких аспектах інформації про хід і результати бою[5, с.24].

Наступним є міф про те, що військом керував безпосередньо сам С.Петлюра, інколи в літературі зустрічаються такі твердження. Причиною цього міфу є донесення М. Муравйова в Раду народних комісарів, в якому стверджував, що «ст. Круты разбила контрреволюционные войска Рады, предводимые самим Петлюрой»[4, с.46]. Напевно, Муравйов таким чином вирішив пояснити значні втрати війська на станції Крута та затримку в просуванні на місто Київ, стверджуючи, що бій був важкий саме через сильне командування.

Отже, з 1918 р. міфи пов'язані з боєм під Крутами широко експлуатувались та нав'язувались українській нації. Вони демонструють існування двох підходів в традиції вшанування Героїв Крут. Перший підхід створений Центральною Радою в 1918 р., який подає битву як трагічну й сумну частину історії. Інший створений на території Західної України в 1930-х рр., який подавався в героїчних тонах, був пронизаний стереотипами та подавався як перемога українського народу. Саме другий підхід закарбувався в сучасній історичній пам'яті.

У місті Кривому Розі було проведено інтерв'ю серед населення різної вікової категорії та професійної сфери діяльності. З опитаних 100 осіб лише 18 відповіли, що знають про таку історичну подію як «бій під Крутами» й 16 з них знають міф про «300 студентів». Це дає підставу зробити висновок, що приблизно 80% населення нічого не знають про бій під Крутами, а та мала кількість, у складі 20%, знає лише стереотип про 300 студентів. Таке необдумане та безвідповідальне лавірування інформацією в минулому призвело до викривлення історичної дійсності в сучасності. Тому використовуючи історичні факти потрібно спочатку впевнитись в їх достовірності, а вже потім робити їх пам'яткою історії.

Література

1. Бойко О.Д. Бій під Крутами: історія вивчення. *Український історичний журнал*. 2008. №2. С. 43-54.– : URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/2/4.pdf>
2. Васильківський Л. Роздуми на схилі життя. *Героїка трагедії Крут* Київ , 2008 С. 171
3. Гончаренко Аверкій Бій під Крутами. *Памятай про Крути: молодіжна кампанія*. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NBJfeSijMcYJ:kruty.org.ua/spogady/64-q-q-+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
4. Донесення М. Муравйова в Раду Народних Комісарів і В. Антонову-Овсієнку про розгром військ Центральної Ради під ст. Крути. *Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів* / Упорядники: О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал. Київ, 2013. 288 с. URL: <http://www.memory.gov.ua/publication/bii-pid-krutami-v-natsionalnii-pam-yati-zbirnik-dokumentiv-i-materialiv-2013>.
5. Солдатенко В.Ф., Любовець О.М. Бій під Крутами: історія, символ, пам'ять. *Там само*.

ДМИТРО ЧИЖИК

РЕАКЦІЯ УКРАЇНЦІВ – ВОЯКІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ НА ЛЮТНЕВУ РЕВОЛЮЦІЮ 1917 РОКУ¹

У 1917 році Російська імператорська армія знаходилася в скрутному становищі. Головною причиною була затягнутість війни, та її позиційний характер. На початку війни імперська пропаганда переконувала, що війна буде швидкою і переможною, а також використовувала вислів «Друга Вітчизняна», щоб зіграти на патріотичних почуттях військових. Але скоро війна

прийняла позиційний характер. Ось як про це згадує генерал Олексій Маніковський «По господствующему в то время мнению представителей ГУГШ, война будет молниеносной и скоротечной, продлится 2-6 месяцев и не более года, так как во всяком случае ранее годовичного срока войны наступит полное истощение воюющих сторон, и они вынуждены будут обратиться к мирному соглашению» [1] У 1915 у всіх воюючих держав починається «снарядна криза», що була викликана неготовністю промисловості до затяжної війни. З цього ж року росте і кількість полонених, до кінця війни вона буде становити 3млн із 15млн мобілізованих і хоча потім російське командування змогло налагодити постачання розклад армії вже почався. Зростає кількість протестних дій з боку військовослужбовців: самострілів дезертирств, братань та солдатських бунтів. Так перші братання з ворогом відбулися ще на Різдво 1914 року: «В день Рождества Христова немцы, выйдя из своих окопов против позиций Дунайского и Белебеевского полков, стали махать белыми тряпками и подошли к реке, показывая бутылки и сигары и приглашая наших к себе. Человек 10-15 немцев без оружия подошли к реке, сели в лодку, переправились на нашу сторону и стали заманивать к себе подошедших к берегу солдат вышеназванных полков. Несколько человек поддались на эту подлую уловку и переправились на немецкую сторону и что позорнее всего — с ними переправился призванный из запаса Дунайского полка поручик Семен Степанович Свидерский-Малярчук. Все переехавшие на ту сторону наши солдаты и этот недостойный своего звания офицер тотчас были немцами арестованы и взяты в плен. Приказав немедленно судить заочно поручика Свидерского-Малярчука Полевым Судом по ст. 248 кн. XXII Св. В. П. 1869 г. (смертная казнь), предписываю немедленно сообщить имена сдавшихся солдат на из родину, дабы в их селах и деревнях тотчас же прекратили выдачу пайка их семьям и все там знали, что они изменили своей Родине, польстившись на бутылку

¹ Текст усного виступу

пива. При повторении подобных подлых выходов со стороны немцев, немедля по ним открывать огонь, а равно расстреливать и тех, кто вздумают верить таким подвохам и будут выходить для разговоров с нашими врагами. Командующий армией, Генерал-от-Кавалерии Литвинов»

Самопоранення були дуже розповсюдженими у всіх арміях першої світової : «Мною замечено, что нижние чины под тем или иным предлогом во время боя покидают строй, одни в качестве сопровождающих раненых, другие с самыми незначительными ранениями, большей частью в руки. Кроме того наблюдались случаи саморанения огнестрельным или холодным оружием. Подобное отношение к своему долгу считаю недопустимым, бесчестным и подлым в отношении к товарищам, которые на местах умирают смертью честных и славных воинов, преступной перед дорогой нашей Родиной и обожаемым Монархом, за которых дерется теперь вся Россия. Поступков таких в русской армии не должно быть: посему предписываю командирам частей... членовредителей сейчас же предавать полевому суду и расстреливать, как подлых изменников».

Царизм не мав опори у армії. Солдати походили з селян, робітників або різночинців. Молодші офіцери, які на початку війни були вихідцями з дворян або загинули, або розчарувалися в політиці уряду. На місце загиблих дворян-офіцерів ставали або солдати, або вихідці з тих самих селян, робітників, та різночинців. Генералітет також не мав однозначної думки. Генерали, що командували на фронтах були не задоволені діями влади (Корнілов, Денікін, Брусилов) та вимагали навести порядок в армії. Генерал барон П. М. Врангель в своїх мемуарах зазначав, що: «Состав армии за два года успел существенно измениться, выбыла большая часть кадровых офицеров и солдат, особенно в пехоте. Новые офицеры ... быстро падали духом, тяготились войной и совершенно неспособны были поднять и поддержать дух своих солдат. Солдаты после 2-х лет войны, в значительной массе, также были уже не те. Немногие оставшиеся в рядах старые солдаты, несмотря на все перенесенные тяготы и лишения, втянулись в условия боевой жизни; но остальная масса, те пополнения, которые беспрерывно вливались в войсковые части, несли с собой совсем иной дух. Состоя в значительной степени из запасных старших сроков, семейных, оторванных от своих хозяйств, успевших забыть пройденную ими когда-то школу, они неохотно шли на войну, мечтали о возвращении домой и жаждали мира. В последних боях сплошь и рядом наблюдались случаи «самострелов», пальцевые ранения с целью отправки в тыл стали особенно часты. Наиболее слабые по составу были третьеочередные дивизии.»

Після Лютневої революції почалася «демократизація армії». 1 (14) березня 1914 року Петроградською радою робітничих і солдатських депутатів було видано наказ №1, згідно з яким наказувалося негайно створити виборні комітети з представників нижніх чинів у всіх військових частинах, підрозділах і службах, а також на кораблях. Головним в Наказі № 1 був третій пункт, згідно з яким у всіх політичних виступах військові частини підпорядковувалися тепер не офіцерам, а своїм виборним комітетам і Раді. У наказі передбачалося також, що вся зброя передається в розпорядження і під контроль солдатських комітетів. Наказом вводилося рівність прав «нижніх чинів» з іншими громадянами в політичній, загальногромадянській і

приватного життя, скасовувалося титулування офіцерів. Наказ було прийнято неоднозначно, якщо рядовий склад прийняв його радісно, то офіцери не без підстав побоювалися можливої анархії та розладу: «Итак, грянула революция. Не было никакого сомнения, что подобный катаклизм в жизни народа не пройдет даром. Революция должна была сильно встряхнуть армию, ослабив и нарушив все её исторические скрепы. Такой результат являлся закономерным, естественным и непредотвратимым, независимо от того состояния, в котором находилась тогда армия, независимо от взаимоотношений командного и служебного начал. Мы можем говорить лишь об обстоятельствах, сдерживавших или толкавших армию к распаду. Явилась власть. Источником её могли быть три элемента: верховное командование (военная диктатура), буржуазная Государственная Дума (Временное правительство) и революционная демократия (Совет). Властью признано Временное правительство. Но два других элемента отнеслись к нему различно: Совет фактически отнял власть у правительства, тогда как — верховное командование подчинилось ему безотговорочно и следовательно — вынуждено было исполнять его предначертания. Власть могла поступить двояко: бороться с отрицательными явлениями, начавшись в армии, мерами суровыми и беспощадными, или потворствовать им. В силу давления Совета, отчасти же по недостатку твердости, и понимания законов существования вооруженной силы, власть пошла по второму пути. Этим обстоятельством была предрешена конечная судьба армии. Все остальные факты, события, явления, воздействия могли только повлиять на продолжительность процесса разложения и глубину его.»

Як потім з'ясувалося, Денікін виявився правим. Демократизація не лише не підняла бойовий дух армії та не ліквідувала такі проблеми як самопоранення, здача у полон, бунти, та братання, але і погіршила ситуацію додавши нових проблем. Так створення солдатських комітетів мало того що не підняло дух солдатам, солдати використовували комітети за для зведення рахунків з офіцерами(було зміщено 374 генерала[4]), а ліві партії використовували комітети у власних цілях. Зроста агітація Серед солдатів в першу чергу користувалися популярністю газети лівих партій, на першу половину 1917 року - в основному видання есерівські та есери-меншовицькі: «Известия Петроградського совета», «Голос солдата», «Рабочая Газета», «Дело народа», «Народная армия »,« За народ ».Більшовики поширювали у військах свої газети «Солдатская правда», «Окопная правда» і «Социал-демократ».

Із за того що армія на 90% складалася з селян, а ліві партії пропагували скорий початок розподілу землі, багато солдатів дезертирували з фронту, або взагалі маршеві роти туди не доходили. Унаслідок дезертирства, та здачі в полон з'явилася недостача людей на фронті «...некомплект всех фронтов возрос до 674 000 человек. ... ведение войны в тех размерах, в коих она велась до последнего времени, нам непосильно. Необходимо прежде всего считаться с тем, что ныне страна вступила в 4-й год беспримерной по своей тяжести войны. Из населения взято более 15 000 000 работников, в стране полная разруха во всех отраслях экономической жизни, дальнейшее напряжение сил государства представляется невыносимым. ... 700—800 тысяч человек — это последний ресурс, который могут дать запасные полки внутренних округов для дальнейшего ведения и окончания войны.»[5]

Зросла кількість самосудів над офіцерами. Ось один з випадків описаний у мемуарах генерала Краснова: «...пехота, шедшая на смену кавалерии, шла с громадными скандалами. Солдаты расстреляли на воздух данные им патроны, а ящики с патронами побросали в реку Стырь, заявивши, что они воевать не желают и не будут. Один полк был застигнут праздником пасхи на походе. Солдаты потребовали, чтобы им было устроено разговенье, даны яйца и куличи. Ротные и полковой комитет бросились по деревням искать яйца и муку, но в разоренном войною Полесье ничего не нашли. Тогда солдаты постановили расстрелять командира полка за недостаточную к ним заботливость. Командира полка поставили у дерева и целая рота явилась его расстреливать. Он стоял на коленях перед солдатами, клялся и божился, что он употребил все усилия, чтобы достать разговенье, и ценою страшного унижения и жестоких оскорблений выторговал себе жизнь. Всё это осталось безнаказанным, и казаки это знали.»

Ще однією особливістю демократизації армії було створення національних частин. Вже на початку війни Центральні держави та Російська імперія прагнули «розіграти національну карту», тобто використати національні протиріччя собі на користь. Першими такими національними частинами в Російській імператорській армії були Чехословацький корпус(1914р), Кавказька туземна кінна дивізія(1914), Латиські стрільці. Після Лютневої Революції, розпад армії прискорюється, виникають нові національні формування в Імператорській армії. Не оминув цей процес і українців.

Утворення перших українських військових формувань пов'язано з діяльністю Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка. В умовах розвалу російської царської армії ідея Миколи Міхновського про організацію українських військових частин отримала широкий розголос. 16 березня, у День свята революції, під час наради військових Київського гарнізону було прийнято рішення про заснування товариства «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка» й організацію української армії. Після яскравого виступу поручика Миколи Міхновського, обраного головою клубу, присутні з великим натхненням одностайно ухвалили приступити до «згуртування всіх вояків-українців до негайної організації національної армії, яко могутньої своєї мілітарної сили, без якої не можна й помислити про здобуття повної волі України». Наступного тижня військовий клуб зусиллями Миколи Міхновського та сотника Гана почав діяти. Статут клубу, розроблений Міхновським, передбачав право утворення філіалів по всій Україні, а головною метою клубу було «гуртувати в одній сім'ї вояків, лікарів і військових урядників української національності». Завдання безпосередньої організації українських військових частин покладалося на Український Військовий Організаційний Комітет. Очолював його полковник М. Глинський. До складу президії Комітету входили полковник Волошин, капітан Ган, поручники Міхновський і Гоц, прапорщик Павелко. Рада Клубу опублікувала відозву до українських вояків, складену Миколою Міхновським:

«Пам'ятаймо, що на нашій землі стоїть упертий ворог і напружує останні сили, щоб прибрати до своїх цупких рук усю Україну. Товариші-браття! Не дамо Україну нікому! Полита кров'ю славних козаків запорожців, вкрита в цю війну горами нашого трупу — нехай встане вона до свого життя! Товариші-українці! Єднайтеся у свої українські гуртки. Єднайтеся з думкою про волю України, про її козацьку Силу!»

За прикладом Києва українські військові клуби було також засновано в багатьох містах України.

Приблизно у той самий час полковник М. Глинський подав штабові Київського військового округу проект організації полку з усіх родів зброї загальною чисельністю 5600 багнетів. Коли полуботківці отримали відмову, ухвалили рішення — полк формувати самочинно, застосовуючи тактику «доконаних фактів», щоб створити прецедент організації першої української військової частини. Рада клубу Полуботка ухвалила «з усією енергією взятися до справи виділення з усіх запільних частин солдатів і офіцерів-українців на формування українських полків — піших, кінних, гарматних бригад, інженерних команд, команд флоту і авіації, з урядовою українською мовою та закликати усно до негайного формування таких частин, не оглядаючись на дозвіл». 18 квітня 1917 року у Києві під час проведення свята «Перших квіток» з ініціативи клубу імені гетьмана Полуботка, на яке зібралось майже 10 тисяч вояків Київського гарнізону, було оголошено про створення із солдатів-добровольців київського етапного пункту Першого Українського козачого полку імені гетьмана Богдана Хмельницького.

У той самий час проблема створення національного війська з самого початку стала своєрідним вододілом серед українських політичних сил. У підходах до його створення склалися дві абсолютно протилежні концепції. Як показують подальші історичні події, це завдало значної шкоди військовому рухові і всій національно-визвольній боротьбі. Товариство полуботківців на чолі з Міхновським вважало, що військовий рух необхідно використати для створення сильної національної армії, яка зможе стати головною запорукою самостійності України. Соціалістична більшість Центральної Ради українську державність зводила лише до автономії України у федеративній Росії і тому заперечувала необхідність національної армії, доводячи непотрібність регулярного війська за умов демократизації суспільства. Відповідно до концепції лідерів Центральної Ради військо мало існувати для загальноросійських потреб лише доти, доки Росія не переможе у війні. На озброєння було взято ідею заміни постійного війська народною міліцією, що знайшло відбиток у відповідних офіційних партійних документах, які ще більше заплутували справу. Адаже прийняті документи, з одного боку, висловлювали симпатії та підтримку національним домаганням вояків, а з іншого, — обмежували їхню радикальність. Це не просто дезорганізувало український військовий рух, а позбавляло його кінцевої мети — створення національних Збройних сил. Лідери-соціалісти не хотіли бачити у війську сили, на яку можна було б опертися для розбудови української державності, недооцінювали сили українського військового руху, який, розгортаючись стихійно, набував широкого розмаху, відзначався революційністю і твердістю у відстоюванні національних інтересів.

У червні 1917 року силами Військового клубу імені Полуботка була сформована військова частина, яка проголосила себе Другим українським імені гетьмана Павла Полуботка козачим полком. Полк не був визнаний ані російською владою, ані Центральною Радою. Останню налякала поява у Києві самостійницького війська. Володимир Винниченко відвідав полк та закликав солдатів повернутися до своїх частин і вирушити на фронт. Також було дане розпорядження інтендантській службі припинити постачання продовольством, обмундируванням, зброєю. 3-го

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 100-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ОСІННЄ ЗАСІДАННЯ 2017 року

липня 1917 року полуботківці виставили низку ультимативних вимог до Центральної Ради і Тимчасового уряду:

«Ми, українці-козаки не хочемо мати свободи лише на папері, або півсвободи. Після проголошення Першого Універсалу (Другого ми не визнаємо), ми приступаємо до заведення порядку в Україні. Для цього ми всіх росіян і ренегатів, які гальмують роботу українців, скидаємо з їх постів силою, не рахуючись з Російським Урядом».

Центральна Рада відкинула самостійницькі вимоги полку імені гетьмана Павла Полуботка і вкотре закликала від'їхати на фронт захищати «єдину Росію». У відповідь на це в ніч з 4-го (17-го) на 5-те (18-те) липня 1917 року полуботківці вдалися до спроби військового заклоту з метою проголошення незалежної України. Існував план повстання, імовірно, складений самим Міхновським[6], ризикований і певною мірою авантюрний. Вийшовши з казарм, полк здобув арсенал і частину центру Києва. Але виступ не підтримала Центральна Рада, яка ще сподівалася досягти української автономії політичним шляхом. Володимир Винниченко віддав наказ силами полку імені Богдана Хмельницького, створеного самими ж полуботківцями, роззброїти повстанців. Також, окремим наказом командувача полку імені Хмельницького, Юрія Капкана, було звільнено з в'язниць російських військовиків, які за наказом військового коменданта Києва Обручева оточили казарми полку імені Полуботка у Грушках і розпочали обстріл полуботківців з гармат та рушниць.

Центральна Рада ж через пресу ширила чутки про виступ полуботківців як про «бунт дезертирів, які боялися іти на фронт» і намагалися таким чином «врятувати свою шкуру».[8] 6 липня повстанці склали зброю, частину з них було заарештовано. Військова прокуратура розпочала слідство, яке тривало аж до жовтня. Керівники повстання, бачачи безпорадне становище, дали згоду, щоб полк імені гетьмана Павла Полуботка пішов на Румунський фронт і відзначившись, намагався «при першій нагоді залишити фронт» і пробиватися в Україну. Таким чином повстанці вбачали можливість змити із себе тавро боягузів. На фронті їх відразу кинули у м'ясорубку. Полуботківці зазнали страшних втрат: станом на 9 лютого 1918 року полк імені Павла Полуботка становив 5 чоловік. Що ж до богданівців, то їх було тяжко покарано — 13 липня 1917 року козацький полк імені гетьмана Богдана Хмельницького слідом за полуботківцями був відправлений на фронт. Біля станції Пост-Волинський, що за 6 км від Києва, їхній ешелон був несподівано, із засідки, розстріляний російськими кірасирами. Було вбито 16 козаків, 30 чоловік поранено, усі інші — заарештовані та побиті.

А тим часом на фронті йшло утворення національних військових частин за ініціативи двох генерал-лейтенантів українського походження: Павла Скоропадського (Перший український корпус) та Георгія Мандрики (Другий запорізький військовий корпус). Особливістю було те, що обидва генерал-лейтенанти мали не аби який авторитет: обидва проявили себе на фронтах Російсько-японської та Першої Світової Війни. Тому командування фронтів прихильно поставилося до їхньої ініціативи.

1-й український корпус було створено в складі російської армії згідно з наказом верховного головнокомандувача російськими військами Лавра Корнілова від 18 (31) липня 1917 року про українізацію 34-го корпусу 7-ї армії Південно-Західного

фронту. Військові частини корпусу було переведено до Меджибожа, де вони проходили доукомплектацію та реорганізацію. Відповідальним за формування корпусу було призначено генерал-лейтенанта Павла Скоропадського. 1 (13) жовтня 1917 року, після реорганізації, 1-й український корпус нараховував близько 60 тисяч вояків. Він складався з двох дивізій:

- 1-ша дивізія (командир: генерал-майор Яків Гандзюк; начальник штабу: полковник Микола Капустянський).
- 2-га дивізія (командир: генерал В. Клименко; начальник штабу: генерал Крамаренко).

Корпус складався з 8 піхотних полків та 2 гарматних полків. Полки були названі іменами козацьких гетьманів:

- 1-й Київський полк імені гетьмана Богдана Хмельницького.
- 2-й Стародубський полк імені гетьмана Івана Скоропадського.
- 3-й Полтавський полк імені гетьмана Петра Сагайдачного

Командиром корпусу став Павло Скоропадський, начальником штабу корпусу — генерал-майор Яків Сафонов. Командування корпусу було звітним перед Генеральним секретаріатом військових справ Української Центральної Ради. Старшини корпусу мали окремі погони з жовтими смугами по блакитному полю. 1-й український корпус був найбільш боєздатною частиною Української Народної Республіки наприкінці 1917 року. Він дислокувався в районі Білої Церкви, Бердичева, Фастова і Вінниці. Під час більшовицького повстання в Києві він перекрив шлях червоним частинам 2-го гвардійського корпусу, що прямував на Київ. В районі Вінниці українці роззброїли більшовизованих солдат і відправили їх ешелонами в Росію. На початку січня 1918 року, через розходження з політикою Центральної Ради і Генерального секретаріату, Павло Скоропадський подав у відставку з поста командира корпусу. Його заступив Яків Гандзюк, але дисципліна в корпусі різко впала. Незважаючи на розпал українсько-радянської війни, більшість українських солдат самовільно полишила корпус і він перестав існувати.

2-й Січовий Запорізький корпус — українізоване загальновійськове з'єднання, створене у складі Революційної армії вільної Росії від вересня 1917 року на базі 6-го армійського корпусу (командувач — генерал-лейтенант Г. Я. Мандрика). В ході українізації від вересня 1917 року 6-й АК було розділено на дві частини — російську (яка зберегла свою назву 6-й армійський корпус, рос. 6-й армейский корпус) й українську у складі двох дивізій, яка отримала назву 2-й Січовий Запорізький корпус, (рос. 2-й Сечевой Запорожский корпус). Командувачем 2-го Січового Запорізького корпусу було призначено генерала Мандрика, начальником штабу — полковника Сулковського, командиром 1-ї дивізії — генерал Осецький, командиром 2-ї дивізії — генерал Поджіо, інспектором артилерії — полковник Афанасьєв. Командирами полків стали молоді поручники й хорунжі, тому що старших офіцерів-українців у корпусі не було. В зв'язку з важким становищем на фронті, через розвал Російської імператорської армії 6-й АК не був відведений в тил на переформування, а переформовувався, перебуваючи на позиціях 1-ї лінії в околицях Летичева. Через два місяці його полки успішно діяли проти збільшовичених частин 11-ї армії. Полки корпусу декілька місяців підтримували порядок й припиняли грабунки в місцях свого

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 100-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ОСІННЄ ЗАСІДАННЯ 2017 року

базування та навколишніх районах. На початку 1918 р. корпус повинен був вирушити для охорони північно-східного кордону України, але дорогою в безперервних дрібних зіткненнях й від збільшення дезертирства заітованих більшовиками нижніх чинів корпус припинив своє існування.

Підводячи підсумки можна сказати, що як рядові, так і офіцери чекали позитивних змін від Лютневої Революції. Перші хотіли закінчення війни, повернення додому та розподіл землі. Другі - наведення ладу у середині армії, та війни до переможного кінця. Тимчасовий уряд не виправдав надій ні перших, ні других, тому багато простих солдатів схилилися до лівих, а офіцери до контрреволюційних ідей. Якщо казати про українських солдатів та офіцерів, то вони в більшості своїй, були частиною загальноросійського революційного процесу. Ідею боротьби за незалежність розділяла порівняно невелика частина, із трьох мільйонів етнічних українців, лише не трьохсот тисяч були об'єднані в національні українські військові формування, які були сформовані або в епіцентрі революційних подій, як 1-й український полк імені Богдана Хмельницького та 2-й український полк імені Павла Полуботка, або проукраїнськими генералами як 1-й український корпус та 2-й Січовий Запорізький корпус. Це можна пояснити слабкою пропагандою та не рішучістю Центальної Ради з одного боку, та сильною пропагандою із популістськими лозунгами («Землю селянам», «Геть війну») есерів та меншовиків з іншого.

ЄЛИЗАВЕТА ГОМОН

ЄВРЕЙСТВО В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ В 1917 – 1918 рр.

Українська революція 1917-1920 років висунула на передній план демократичне розв'язання національного питання та вироблення моделі захисту національних меншин. Російська влада протягом багатьох років намагалася впливати на взаємини українців із євреями в імперії Романових, оскільки порозуміння цих двох народів створювало багато

проблем для Петербурга. Але, незважаючи на такі несприятливі умови, Центральна Рада здійснила реальну спробу забезпечити права іноетнічного населення, заклавши таким чином правові основи демократичної етнополітики.

На початку ХХ століття в Україні мешкало майже 2/3 всього єврейського населення Російської імперії, в той час як у самій Росії – 1/5, а у Білорусії – 1/7 їх частина [2, с. 116]. Євреї становили більшість у таких містах, як Житомир, Вінниця, Умань, Проскурів, Новоград-Волинський, Коростень, Овруч, Бердичів та інших [7, с. 148].

Аналіз етнічного складу Центральної Ради дає такі результати: 75% її членів репрезентували українські організації, 14% - російські, 6% - єврейські, 2,5% - польські. Єврейські партії отримали 50 місць (з 822) в Центральній Раді і п'ять місць (з 55) в її виконавчому органі – Малій Раді (їх зайняли представники Бунду, Поалей Ціон, Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (Фарейнікте), Фолкспартей та сіоністів) [3].

У квітні 1917 р. відбувся Всеукраїнський національний конгрес, в якому прийняли участь і представники єврейських організацій. Майже тисяча його делегатів, які представляли регіони України, одногolosно схвалили основи політики Центральної Ради. Голова Ради об'єднаних єврейських організацій Києва Г. Биховський свій вітальний виступ завершив словами захоплення і подяки лідеру українського руху М. Грушевському та всьому українському народу.

Спектр питань, якими переймалися представники єврейських партій і організацій включав як загальнодержавні питання (політичні, економічні, військові), так і суто єврейські національні проблеми – законодавче вирішення питань єврейської громади, статусу єврейської мови, освіти, проблеми створення окремих єврейських частин і болюче питання єврейських погромів. Єврейські організації Києва, Одеси, Катеринослава, Харкова та інших міст визнали Центральну Раду єдиною законною владою. Євреї не лише надавали кошти для сприяння діяльності УНР, а й пропонували свою військову допомогу [2, с. 116].

Володимир Винниченко, згадуючи перше засідання Малої Ради з представниками національних меншин, писав, що єврейські партії «прийняли у свою свідомість Центральну Раду як свій орган і виступили в ньому, як рівні його члени, з рівними правами, політичними і національними» [3]. Всеукраїнський з'їзд рабинів, що відбувся в Одесі в 1918 р., навіть ухвалив рішення про накладання «герему» (прокляття) на євреїв, які підтримають «ворогів Української Народної Республіки» [5].

Бунд та інші єврейські соціалісти виявили значну зацікавленість при обговоренні Закону про національно-персональну автономію, який був прийнятий 9 (22) січня 1918 року. Згідно цього закону, кожна з національностей, що населяла Україну, отримувала право на «національно-персональну автономію, тобто право на самостійну організацію свого національного життя, що здійснювалося через органи Національного Союзу, влада якого поширюється на всіх його членів, незалежно від місця поселення в УНР». Цей закон давав можливість кожному громадянину УНР, керуючись національною самосвідомістю, обирати, яку роль в його житті повинна відігравати та чи інша національна культура. Кожна національна община мала право на підтримку з боку держави [3].

Українські політичні діячі, які боролися за національне, культурне та державне відродження власного народу, позитивно ставилися до аналогічних прагнень євреїв. Оскільки згода між українцями й євреями значно посилювала позиції українських самостійників, то закономірно, що російська влада була зацікавлена в тому, аби перетягнути євреїв на свій бік у війні проти українців. Для реалізації свого задуму, росіяни проводили пропаганду, яка працювала над конструюванням образу «хохла-погромника». Боротьба українців за власну державність змальовувалася як «суцільний погром», «бешкет» та «пекло анархії». Образ армії УНР подавався як зграя антисемітів-погромників, що підносило російську окупацію у ранг «порятунку людства» від «бандитів-українців» [3]. Слід визнати, що до єврейських погромів долучилися усі ворогуючі сторони. Але, незважаючи на те, що підрозділи російських Червоної та Добровольчої армії брали безпосередню участь у погромах на території України, російські пропаганді надзвичайно ефективно вдалося перекласти тягар вини й відповідальності на українців. Між тим, якраз тільки українська влада – уряд Української Народної Республіки та петлюрівська Директорія, – на офіційному рівні намагалися протидіяти погромам.

По-перше зауважимо, що у складі українських урядів завжди існував орган у єврейських справах – зокрема, так зване Міністерство єврейських справ. По-друге, євреї як громадяни України дістали такі самі права, як і представники інших націй. По-третє, український уряд був готовий фінансувати різноманітні єврейські національні проекти (зокрема, у військовій галузі – створення єврейських частин). По-четверте, він був єдиним, хто виплачував великі компенсації постраждалим від погромів єврейським родинам. Зрештою, уряд УНР займався розслідуванням погромних ексцесів, а також пошуком і покаранням винних у них [6].

Глобальна небезпека погромів полягала в тому, що вони були спрямовані не лише на пограбування майна євреїв, а й на знищення самої єврейської громади на території України. На жаль, до погромів долучилися також і українські селяни, які розглядали єврея одним із винуватців політики військового комунізму, покладаючи на євреїв провинку у соціальних негараздах, наприклад, у відсутності в селі

міських товарів: сірників, мила, керосину, цвяхів тощо. Адже саме ці товари склали торговельно-асортиментну основу єврейських крамниць у містечках Правобережної України. Товарний дефіцит призводив до широкого розвитку чорного ринку з його фантастичними цінами, а це мало наслідком прагнення звести рахунки з «невисненими» євреями. Крім того на погромні настрої впливали і руйнування традиційного довоєнного сільського укладу, в якому євреї займали роль дрібних кустарів: столярів, шорників, шевців та ін. Унаслідок бойових дій, традиційні форми господарської діяльності євреїв були зруйновані, значна частина їх євреїв вимушена була займатися посередницькою торгівлею, що також не сприяло міжетнічному порозумінню[1, с. 101].

За час з 1917 по 1921 рр. відбулося 1520 погромів, що мали місце в 911 населених пунктах колишньої смуги осілости. Погроми коштували єврейському народу 200 тис. вбитих і близько 700 тис. поранених, залишивши сиротами і інвалідами 300 тис. дітей. За підрахунками ж єврейського історика Шимона Дубнова, в Україні в той період було вчинено 887 великих і 349 менших за розмірами погромів [4, с. 150].

Не дивлячись на такий перебіг подій, євреї все-таки не залишались осторонь української визвольної боротьби і були залучені до лав Армії УНР. В реєстрах УНР та в часописах періоду українсько-більшовицької війни містяться списки мобілізованих або загиблих бійців, серед яких нерідко зустрічаються єврейські прізвища і це не було якимось винятковим явищем в українському війську. Однак їхні імена спеціально не афішували і не піднімали на щит, як елемент політичної боротьби. Цьому є просте пояснення. Буремний 1917 рік хоча і приніс в Україну подвійну революцію: національну та соціальну, проте саме цього року народилось політичне українство. На позначення зросійщених українців і представників інших національностей, які стали на службу новій державі у березні 1917 року, виник спеціальний термін – «мартовські українці». Поряд з цим в історії української визвольної боротьби 1917-1921 років є чимало прикладів, коли євреї підтримували молоду українську армію фінансово.

За умовами Брестського миру, укладеного між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною та Болгарією з одного боку і УНР – з іншого, на початку березня 1918 року до Києва ввійшла німецька армія разом із українським військом. Свою вірність політиці Центральної Ради єврейські депутати продемонстрували 20 березня, коли вищий законодавчий орган України святкував першу річницю своєї діяльності. Лідер сіоністів Ногум Сиркін, виступаючи на святковому засіданні, зазначив, що Київ стане зразком міжнаціональних відносин, і висловився проти тих, хто заважає діяльності Центральної Ради. Бундовець Рафес – до речі, потім активний більшовик, у своєму виступі відмітив, що пишається участю його партії у діяльності Центральної Ради. З іншого блоку, переворот гетьмана П. Скоропадського викликав негативну реакцію не лише з боку українських сил, а й з боку єврейських партій [3].

Отже, Українська революція не була справою лише українців. Звичайно, євреї були серед різних політичних таборів. Однак у період, коли світові єврейські провідні кола шукали шляхів для реалізації ідеї створення власної єврейської держави, держави, українцям на коротку мить вдалося створити таку державу і вибороти свою незалежність. І кожен раз, коли вестимо мову про державотворчість, не слід

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 100-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ОСІННЄ ЗАСІДАННЯ 2017 року

забувати, що творцями української незалежності, окрім українців та інших етносів, були й представники єврейського народу.

Література

- 1.Доценко В.О. Єврейський погромний рух в Україні в 1917- 1918 рр. *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2014. Вип. 38. С. 100-103.
- 2.Макаренко Т. П. Єврейські погроми в добу Української революції. *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2013. Вип. 35. С.116-119.
- 3.Найман А. Евреи и УНР. URL: <http://jew-observer.com/stranicy-istorii/evrei-i-unr/>
- 4.Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект. Запоріжжя, 2000. – 240с.
- 5.Подобєд П. Чому євреї воювали в армії УНР. URL: <http://tyzhden.ua/History/47903>
- 6.Тинченко Я. Союз тризуба та зірки Давида. URL: <http://tyzhden.ua/History/95868/PrintView>
- 7.Устименко В.М. Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.* Київ, 2009. Вип. 4. С. 147 - 182.

Дар'я Кокухіна, Костянтин Терещенко

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ В КАТЕРИНОСЛАВІ ЗА СПОГАДАМИ ЗИНОВІЯ АРБАТОВА (ЛЮТИЙ 1917 – КВІТЕНЬ 1918)

Висвітлення революційних подій у нашому краї здійснюється за останні десятиліття завдяки публікаціям істориків, створенням книг пам'яті Дніпропетровської області, спогадами політичних діячів тощо.

Але погляд на революційні події рядового мешканця досліджено недостатньо через невизначеність його позиції в багатьох історичних ситуаціях та відсутністю у

більшості мешканців Катеринослава розуміння проблем українського народу: національних через русифікацію, державних завдяки сформованому імперському мисленню та економічних через незавершеність столипінських реформ в Україні та Росії.

В цій роботі розглядається ставлення звичайної людини до лютневої революції 1917 року, до ідеологічної боротьби політичних партій та сил Катеринослава, політичних репресій, а також до різних верств населення в умовах бурхливих змін.

Зиновій Арбатов як видно з його спогадів був звичайним зрусифікованим мешканцем та упереджено зорієнтованим до національно-державних проблем України. Саме тому його спогади стали цікавим та своєрідним джерелом в історичному розвитку Катеринославу.

Арбатов свідчить, що про початок лютневої революції стало відомо в Катеринославі від пасажирів вранішнього поїзду з Харкова. На наступний день була сформована тимчасова губернська влада на чолі з Гесбергом. Місцева влада відразу ізолювала поліцію з метою визначення винних для подальшого суду. Для роботи у справах кримінального пошуку були використані студенти - юристи.

Про ситуацію в соціальному житті Арбатов свідчить: «На заводах стали організовуватися заводские комитеты. Появились меньшевики, эс-эры, большевики; пошли митинги, собрания; появились расценочные и контрольные комиссии; одним дыханием был введён восьми-часовой рабочий день и заметно стала понижаться продуктивность рабочих. Были созданы какие-то специальные рабочие комиссии по проверке правильности предоставленных военно-обязанным отсрочек по призыву в армию; как грибы после дождя стали расти профессиональные союзы и объединения; пошла в ход рабочая оппозиция; вошли в моду паритетные начала; наиболее расторопные и толковые рабочие, с нескрываемым удовольствием, от

продуктивних станков перешли в различные разговорные комиссии: организован Совет рабочих и крестьянских депутатов во главе с председателем, рабочим Брянского завода, Орловым».

Автор спогадів влучно засвідчив, що провінціальні містечка владу не цікавили, тому: «Всякий уезд, каждая волость создавали для себя особые им выгодные законы». Арбатов засвідчив про діяльність губернської влади лише в межах міста: «...всё видимо катилось к пропасти». В політичному житті Арбатов зафіксував стан безладу: «В Городской Думе, состоявшей из выборных различных политических партий, происходила ожесточенная грызня и борьба между фракциями и секциями, правыми и левыми... Деловые вопросы оставались без движения, или тонули в политических спорах, а вражда партий с каждым днём всё более и более обострялась...».

Цікавим є твердження Арбатова щодо Гуляй-Поля, яке невдози стало центром Махновського руху під впливом анархо-комунізму: «Тогда же вполне самостоятельной единицей стало село Гуляй-Поле, в котором прочно засел вернувшийся с каторги каторжанин Нестор Махно, окруживший себя в селе несколькими десятками таких-же уголовных каторжан».

Зиновій Арбатов не свідчить про діяльність Центральної Ради: I-й, II-й та III-й універсали в його спогадах не аналізуються, навіть не згадуються.

Проте автор спогадів детально описує зростання більшовицької пропаганди після корніловського заколоту та катастрофічні наслідки їх діяльності. Спочатку з Петрограду приїхало 300 робітників «...с мандатом за подписью какого-то военного инженера с указанием, что местное общество заводчиков обязано этих товарищеско-рабочих немедленно распределить по заводам с предоставлением им заработка по всем пунктам ставок, - и настроение в заводских кругах понизилось. На мандате этом... были ещё какие-то две подписи пролетарской каллиграфии, и в тихую лужу был брошен первый камешек». Такі наслідки Арбатов вважає більш трагічними ніж невдалий червневий наступ на фронті 1917 р. або безсистемність у керівництві Росії. Цікавим є факт використання на спеціальній нараді з цього питання таких нововведень:

1. Використання слів: «...буржуях, капиталистах, кровопийцах-директорах и о наймитах французского капитала»;
2. Звернення « товарищи-директора»;
3. Промова робітника, яка виглядала як «...безсмысленная речь о месте рабочего класса, о красном терроре и о социализации...».

Керівники заводів були вимушені розмістити цих гостей на підприємствах, що відразу призвело до більшовизації місцевого робітництва. Крім того стали виникати непорозуміння робітників з адміністрацією, яку «...частенько стали вывозить из цехов на тачках под общий шум и свист рабочих».

Невдовзі соціальна ситуація в Катеринославі ускладнилась через діяльність більшовиків, яка проявлялася:

1. В закликах та прокламаціях про скинення буржуазного Тимчасового Уряду капіталістів;
2. На заводах стали створюватись червоногвардійські ячейки;
3. Організувалися мітинги робітників під час роботи після гучних гудків;

4. У вимогах замінити адміністрацію та передати фабрики в руки робітників;
5. В організації масових походів з червоними прапорами на вулицях міста;
6. У появі на заводах зброї та початку збройної підготовки для місцевих робітників;
7. В участі петроградських робітників у вищезгаданих заходах.

Докладно автор розглядає події після більшовицького перевороту в жовтні 1917р. Відразу в Катеринославі з'явився Тимчасовий Революційний Штаб у складі двох петроградських робітників, Каверіна і Васильєва та одного робітника Брянського заводу, Аверіна. Негайно штаб почав реквізиції, арешти та розстріли.

Цікавим є свідчення Арбатова про виникнення тривладдя в Катеринославі, які автором згадуються як Тимчасовий Революційний Штаб, Штаб анархістів, та Штаб українців. Часто виникали перестрілки на вулицях міста «...а к Рождеству вспыхнула общая свалка и по всему городу летали пули и трещали пулемёты...». На перше січня 1918р. в місті з'явилося близько трьохсот махновців, які після деяких розстрілів та пограбунків магазинів вступили в бій з українськими військами полковника Самокіша. Останній перебив значну кількість махновців, але під вечір містом завладіли більшовики, які «...добили остатки Махновской шайки и отряд Самокиша.» Як видно Арбатов не сприймав махновців як революційну силу, вважаючи їх бандитами.

Більшовики Катеринослава після того здійснили своєрідний переворот: «...рабочий Аверин организовал свой новый коммунистический Совет Рабочих, Солдатских и Крестьянских депутатов и, взяв у украинцев штурмом дом бывший губернатора, загнал туда пару десятков смущенных и недоумевавших депутатов-рабочих, выпустил того-же приказ о полном подчинении Революционного Штаба всем распоряжениям Совета».

Однак на цьому боротьба в Катеринославі не припинилася: «Но в Екатеринослав неизвестно какими путями из совершенно отрезанного Киева прибыл Центральный Исполнительный Комитет Украинских Коммунистов, носивший сокращенное название «Цикука». Заняв одну из больших залов Английского клуба, Цикука, состоявшая из трёх рабочих, вооруженных австрийскими ручными пулеметами, занялась примирением враждующих партий. Председатель Цикуки, Мирон Трубный, заводской конторник, из Штаба Аверина вел переговоры с украинцами; из Штаба анархистов кто-то вел мирные переговоры с Штабом Аверина, а загнанные Авереным в Совет рабочие уныло болтались по просторным комнатам губернаторского дома, унося домой, от нечего делать, попадавшие под руки мелкие вещи...».

Аверін продовжив боротьбу з українськими військами Центральної Ради. Більшовики в кількості чоловік вийшли за місто для боротьби з петлюрівцями, всі вони несподівано були обстріляні та знищені українськими та німецькими військами. Арбатов продовжує: «Когда треск пулеметного и частого оружейного огня донесся до города, все Штабы исчезли. Аверин, Васильев и Каверин уселись в автомобиль и бежали в сторону Синельниково, а на разсвете по центральной улице

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 100-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ОСІННЄ ЗАСІДАННЯ 2017 року

города уверенно и грузно шагали роты немецких солдат. К утру в помещении робе-крестьянского совета, как ни в чем не бывало, работала немецкая комендатура и по телеграфным столбам немецкие солдаты спокойно проводили телефонные провода». Свідчення Зиновія Арбатова надають цікаву та корисну інформацію для вивчення історії нашого краю (Катеринославщини) в період з лютого 1917-го по квітень 1918-го років. Автор свідчить і про подальші події, але вони виходять за межі досліджуваного періоду.

Можна зробити висновки щодо спогадів Зиновія Арбатова: (1) Автор був прихильником Росії, що видно з його коментарів історичних подій; (2) Його непокоїть руйнування системи управління містом та країною (Росією);(3) Анархістів як революційну силу на чолі з Нестором Махном він вважає бандитами та грабіжниками; (4) Натомість, більшовиків сприймає як революційну силу й при цьому засуджує їх за реквізиції, розстріли, пропаганду та безлад як наслідок їхньої влади. Цікаво, що їх він не вважає бандитами; (5) В діяльності більшовиків Арбатов влучно виділив важливу роль петроградських більшовиків в організації влади та захопленні міста місцевими більшовиками; (6)Арбатов не розуміє подій в усій Україні, а лише бачить місто Катеринослав очима звичайного російськомовного мешканця.

На думку автора статті підбір історичного матеріалу, аналіз історичних подій, знайомство з видатними діячами цього періоду треба продовжувати для більш глибокого розуміння не лише історії Катеринославщини, а й розуміння сутності політичних подій в революційну добу.

Література

1. Арбатов З.Ю. *Архив русской революции: в 22 т. Москва: «Терра», 1991. Т. 11. Катеринослав, 1917-22. С. 83-148.*

СЕРГІЙ КОРНІЄНКО

ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ УНР НАВЕСНІ 1919 РОКУ
(ПРЕЗЕНТАЦІЯ)

26

Збройні
формування УНР
навесні 1919 року

Синьожупанники

In der Ukraine.

Mannschaften der 1. ukrainischen Div. beim Exerzieren.

Синьожупанники

- Синьожупанники, названі так за кольором головного елемента одягу – жупану, сформовані навесні 1918 року згідно з умовами Брестського миру. Формувалися з російських полонених українського походження в Німеччині. Спорядження та тренування здійснювалося силами Німеччини

Склад ІІ синьожупанної дивізії

- Було сформовано дві дивізії по 4 піхотні полки (бл. 1,2 тис.) та по одному артилерійському. Командувач 1-ї дивізії В. Зелінський (на фото). Існували до гетьманського перевороту, як окремий підрозділ. Напередодні, 1-а дивізія понесла значні втрати в боях з більшовитськими частинами та за наказом підлягала розформуванню. 2-гу дивізію, роззброїли вже німецькі частини, ще перед відправленням в Україну.

- Однострій, як вже було зазначено вище, виготовлявся в Німеччині та мав синій колір. Але мали його лише в декількох піхотних полків 1-ї дивізії. Верхній одяг та знаки відмінності, інше спорядження не відрізнялося від стандартного воєнного (військового).
- Характерною рисою синьожупанників була біло-сіра шапка із синім шликом завернутим усередину та жовтою кокардою (чічкою)

- Попри нетривале існування, синьожупанники здійснили значний вплив на суспільну свідомість та лишилися в історії як символ Української революції. Варто зазначити, що навіть після зникнення дивізій, солдати продовжили брати активну участь в воєнно-політичному житті країни.

Сірожупанники

Старшини-організатори 1-ї козацько-стрілецької (Сірожупанної) дивізії Армії УНР з австрійськими офіцерами, квітень 1918 року (ЦДАКФДУ)

- Сірожупанники, названі так за кольором головного елемента одягу – жупану, сформовані навесні 1918 року згідно з умовами Брестського миру. Формувалися з російських полонених українського походження в Австро-Угорщині. Спорядження та тренування здійснювалося силами Австро-Угорщини

Сірожупанники

Сірожупанники

- Сірожупанники – загальноприйнята назва 1-ї стрілецько-козацької дивізії. Формування та підготовка здійснювалася в Володимирі-Волинському силами легіону УСС під керівництвом австрійських офіцерів. На 1 липня 1918 року у склад дивізії входило 4 піхотні полки, артдивізіон, інженерна та кінна сотні і допоміжні частини – загалом 140 старшин и 6 тис. козаків.
- (на фото В. Абаза – керівник дивізії за Дерикторії)

Сірожупанники

- Одностроєм був сірий жупан із не дуже якісного сукна воєнного часу. Покрій та спорядження були стандартними для армій того часу.
- У деяких підрозділів були схожі з синьожупанниками шапки з чічками але досить часто це були картузи із знаками відмінності армії УНР, які на той час були уже затверджені

- «Сіра дивізія» не була добре спорядженим ударним підрозділом. Дуже часто вона не мала медикаментів та припасів. Однак саме ця 1-ша стрілецько-козацька дивізія була першим учасником всіх визвольних змагань. На різних фронтах та у різних умовах, з різним керівництвом та з різним ворогом, вона вносила всі незгоди та билася, можливо, і не завжди успішно. Але саме вони проіснували від Гетьманату до самого кінця....

Шановні друзі!

Наступне, весняне засідання «Круглого столу» до 100-ліття Української революції 1917-1921 років, відбудеться в квітні 2018 року і буде присвячене подіям весни-осені 1918 року в Україні.

Запрошуємо до участі!